

Na spotkanie świata

Quel plus beau mot en français, mais si modeste, ou quelle plus belle ressource de notre langue, précisément, que ce verbe-ci: „entre-tenir”. Tenir de l’entre, tenir par l’entre, avoir de l’entre en mains. L’entretien du monde: enfin on s’y met*.

François Jullien, *L’écart et l’entre*.
Wykład inauguracyjny w Chaire sur l’alterité**,
Collège d’études mondiales,
Université Paris 7 – Diderot

Czy rozpoczynamy dziś nareszcie, jak twierdzi François Jullien, „spotkanie ze światem”? Taka jest przynajmniej narracja, jaką słyszymy dziś zewsząd i którą chce się nam wpoić. Jak każda historiograficzna narracja – *storytelling* – jest ona zarazem przekonująca i nieścista. Stawia się tezę, jakoby francuscy historycy przeoczyli wcześniej nurt „historii globalnej” zapoczątkowany przez jej amerykańskich pionierów w początkach dekady lat 80. XX w., kiedy dotychczasowy porządek świata ulegał przekształceniu. Zakamieniali w sporach o historiograficzną sukcesję, których

---

* Nieprzetłumaczalna gra słów: *l’entretien* (pol. ‘spotkanie’), *entretenir* (‘trzymać razem’, ‘podtrzymywać’) – czasownik złożony składający się z czasownika *tenir* – ‘trzymać’, ale również w znaczeniu ‘mieć’, ‘posiadać’ oraz przyimka *entre* – ‘pomiędzy’. Przypisy gwiazdkowe pochodzą od redaktora naukowego, chyba że podano inaczej.

** Katedra Studiów nad Odmiennością.

przedmiotem było kłopotliwe dziedzictwo Fernanda Braudela*, zwodzeni przez syreni śpiew mikrohistorii** rozbijającej dotych-

* Fernand Braudel (1902–1985), wybitny francuski historyk nowożytności, przedstawiciel szkoły Annales (od wiodącego francuskiego czasopisma historycznego drugiej połowy XX w. „Annales d’histoire économique et sociale” założonego w 1929 r. przez Luciena Febvre’a i Marca Blocha, po II wojnie światowej pod nazwą „Annales. Économies, Sociétés, Civilisations”, od 1994 r. – „Annales. Histoire, Sciences sociales”). Twórca koncepcji „historii totalnej” – jej przedmiotem miały być nie tylko dzieje polityczne, ale także historia cywilizacji, do opisu której należy wykorzystywać osiągnięcia naukowe z zakresu historii klimatu, historii kultury materialnej i życia codziennego, historii społecznej i gospodarczej, analizy statystycznej, geografii, nauk społecznych, zwłaszcza ekonomii, socjologii oraz historii sztuki. Autor koncepcji trzech cykli czasowych w historii: czasu krótkiego, odnoszącego się do historii „wydarzeniowej” (*histoire événementielle*), czasu cyklicznego dotyczącego w szczególności historycznych cykli gospodarczych oraz czasu „długiego” – „długiego trwania” (*la longue durée*), opisującego dzieje cywilizacji pod kątem przemian i trwania z perspektywy długoterminowej, wielowiekowej. Trzecim niezwykle istotnym aspektem twórczości Braudela jest stworzenie pojęcia „gospodarki-świata” (*économie-monde*), w którym gospodarka części świata, organizując wyznaczoną przestrzeń, oddziałuje na całość, dla odróżnienia od gospodarki światowej (*économie mondiale*) w znaczeniu systemu globalnego. W języku polskim ukazały się następujące prace Braudela: *Morze Śródziemne i świat śródziemnomorski w epoce Filipa II*, t. 1–2, przeł. t. 1: T. Mrówczyński i M. Ochab, t. 2: M. Król i M. Kwiecińska; ze wstępem B. Geremka i W. Kuli, Gdańsk 1976–1977 (wyd. 2, Warszawa 2004); *Historia i trwanie*, przeł. B. Geremek, z przedmową tegoż i W. Kuli, Warszawa 1971 (wyd. 2, Warszawa 1999); *Morze Śródziemne. Region i jego dzieje* (współautorzy: F. Coarelli, M. Aymard), przeł. M. Boduszyńska-Borowikowa, Gdańsk 1982; *Kultura materialna, gospodarka i kapitalizm XV–XVIII wiek*, t. 1–3, przeł. M. Ochab i P. Graff, wstęp i red. nauk. J. Kochanowicz, Warszawa 1992; *Morze Śródziemne. Przestrzeń i historia. Ludzie i dziedzictwo* (współautorstwo: R. Arnaldez), przeł. M. Boduszyńska-Borowikowa, B. Kuchta, A. Szymanowski, Warszawa 1994; *Gramatyka cywilizacji*, przeł. H. Igalson-Tygielska, z przedmową M. Aymarda, Warszawa 2006.

** Mikrohistoria – gałąź współczesnej historiografii stawiająca sobie za cel badanie niewielkich społeczności w krótkiej perspektywie przestrzennej i czasowej, z silnym akcentem na wyeksponowanie oraz analizę historyczną i socjologiczną aspektów życia codziennego, świadomości, przekonań i obyczajów członków społeczności lokalnych jako zjawiska historycznego. Badania mikrohistoryczne wspomagane są często instrumentarium badawczym

czasowy sposób uprawiania historii na drobne okruszki, niezdolni uświadomić sobie, że historiografia francuska skurczyła się do rangi potęgi średniej wielkości, wciąż starali się eksportować *French Theory*, tak jak inni koniak czy damskie torebki (a więc jako produkt luksusowy dla światowej elity) – z ignorancji nie odpowiadali na wezwanie *World History*. Powstawał w ten sposób typowy łańcuch reakcji, które następują po każdym świadomym uniku, najpierw zaprzeczenie – słusznie opieramy się dzielnie tej nowej fali hegemonicznej historiografii, która, po wyczerpaniu się *Atlantic Studies**, kontynuuje zimną wojnę innymi środkami,

---

z dziedziny antropologii, w szczególności antropologii kultury, religii czy seksualności, oraz socjologii (historycznej). W języku polskim ukazały się następujące prace z zakresu mikrohistorii: E. Le Roy Ladurie, *Montaillou – wioska heretyków*, przeł. E.D. Żółkiewska, Warszawa 1988; C. Ginzburg, *Ser i robaki. Wizja świata pewnego młynarza w XVI wieku*, przeł. R. Kłos, Warszawa 1989; N.Z. Davis, *Powrót Martina Guerre'a*, przeł. P. Szulgit, Poznań 2010 i *Kobiety na marginesach*, przeł. B. Hlebowicz, Warszawa 2012; R. Darnton, *Wielka masakra kotów i inne epizody francuskiej historii kulturowej*, przeł. D. Guzowska, Warszawa 2012. Spośród polskich historyków mikrohistorią zajmuje się Ewa Domańska (*Mikrohistorie: spotkania w międzyświatach*, Poznań 1999; wyd. 2, 2005; *Historia antropologiczna. Mikrohistoria*, [w:] N.Z. Davis, *Powrót Martina Guerre'a*, s. 195–234; *Wybrane prace na temat historii antropologicznej i mikrohistorii w Polsce*, tamże, s. 235–246).

* *Atlantic Studies (Atlantic History)* – gałąź historiografii badająca historię obszaru nadatlantyckiego (obu Ameryk, Europy i Afryki) traktowanego jako jedność w okresie od zarania wielkich odkryć geograficznych (ok. 1450) do początków XIX w. Swego rodzaju Braudelowska *économie-monde*, ze szczególnym uwzględnieniem interakcji między społeczeństwami i gospodarkami europejskich potęg kolonialnych a koloniami, pod względem demograficznym, społecznym, ekonomicznym, kulturowym, religijnym, politycznym i militarnym, ale także ekologicznym i epidemiologicznym. Stawia tezę o istnieniu szczególnego rodzaju wzajemnych połączeń zwrotnych (*interconnections*) między systemami politycznymi i społeczno-gospodarczymi państw-metropolii a koloniami i innymi państwami pozaeuropejskimi. Interkoneksje te miałyby wymagać stosowania nowej metodologii i nowego kwestionariusza badawczego, odrzucających ograniczenia tradycyjnej metodologii historii europejskiej wynikające z jej niezbywalnie europocentrycznego, imperialnego charakteru. Najważniejszymi przedstawicielami *Atlantic Studies* są: ich pionier

potem wyrzuty sumienia – nadróbmy szybko stracony czas i zostaniemy wszyscy, z radosną energią neofitów, natychmiast i bez reszty, historykami globalnymi.

Istnieje wiele sposobów, aby zniuansować, a nawet odrzucić ową tonację, skomponowaną, rzecz jasna, na podstawie dość fantastycznej wizji stosunków wojennych między historiografiami z tej i z drugiej strony Atlantyku. W tym miejscu zadowolimy się jedynie trzema argumentami. Pierwszy z nich to przypomnienie, że ze względu na ignorancję – początkowo wojującą przeciw *World History*, potem zaś wynikającą z owczego pędu za tą ostatnią – historii globalnej przypisuje się metodologiczne cechy spójności, wpływu i pomysłowości, których na uniwersytetach amerykańskich bez wątpienia nie dostaje. Rzekoma spójność – wystarczy powiedzieć, że chociażby *Global History* i *Connected Histories** nie mają ze sobą nic lub prawie nic wspólnego pod względem metodologicznym czy epistemologicznym; pierwsza z nich proponuje często wielką opowieść w perspektywie długiego trwania, dotyczącą wielkich przestrzeni i ogólnych problemów, porządkując w niej heterogeniczną problematykę historyczną, zaś druga polega na intensywnej eksploatacji lokalnych źródeł archiwalnych, dążąc do jak największego przybliżenia interakcji społecznych. Odnośnie do wpływu – o ile w Stanach Zjednoczonych, przeciwnie niż we Francji i w większej części Europy, istnieją programy, kursy i katedry historii globalnej, o tyle przedstawiają one jedynie niewielką mniejszość w nauczaniu historii¹. Jeśli chodzi o pomysłowość

---

w latach 50. XX w. na Uniwersytecie w Princeton Robert Roswell Palmer (1909–2002) oraz Bernard Bailyn (ur. 1922) z Uniwersytetu Harvarda i Jack P. Greene (ur. 1931) z Johns Hopkins University, którzy nadali nowy ton tej dziedzinie historiografii w latach 80. Kontynuacją i rozwinięciem *Atlantic History* są od lat 70. *Colonial Studies*.

* *Connected Histories* (*Connected History*) – nurt metodologii historii zaliczany do historii globalnej, którego głównym twórcą jest Sanjay Subrahmaniam – zob. rozdz. 6.

¹ Według Pierre'a Grossera, który przedstawił kompletny bilans rzeczywistego globalnego aspektu światowej historii globalnej, mniej niż 3% stanowisk

– to jest ona powszechnie podzielaną wartością i cechą badań naukowych, a w każdym razie o wiele bardziej w nich obecną, niż niekiedy chętnie się o tym twierdzi i to wyobraża – a w dziedzinie historii globalnej zjawisko to marginalnie tylko dotyczy historyków, ponieważ to raczej politolodzy, ekonomiści czy demografowie – i ich warsztaty badawcze – przyczynili się do niej jako pierwsi².

Druga kwestia zmusza nas do uciszenia narodowej dumy – o ile specjaliści w zglobalizowanych dyscyplinach naukowych niekiedy udają, wiedzeni rutyną lub wyrachowaniem, że wciąż jeszcze uprzejmie odnoszą się do wyników badań historyków ze starej Europy, o tyle decydujące debaty bez wątpienia pragną toczyć wcale nie z nimi, lecz z rozmówcami z Azji, a już wkrótce z Ameryki Łacińskiej – ponieważ stawką jest tu narzucenie całemu światu współczesnej klasyfikacji globalnej dominacji gospodarczej i jej podziału na jedno wielkie mocarstwo i wschodzące potęgi. Chodzi zaś o to – i to jest trzecia kluczowa kwestia w dyskusji – aby historiografia francuska mimo wszystko odnosiła się i interesowała historiografią uprawianą w języku francuskim (co też uczynimy w niniejszej książce, unikając zbędnych iluzji, ale też kompleksu niższości). Z łatwością bowiem można byłoby stworzyć narrację zupełnie odmienną, tak samo przekonującą i przybliżoną do rzeczywistości w równym stopniu jak ta, która narzuca się dzisiaj. Można byłoby w niej pokazać, że od czasu założenia przez Luciena Febvre'a* pod egidą UNESCO „Cahiers

---

naukowo-dydaktycznych związanych z nauczaniem historii na uniwersytetach na świecie jest powołanych do nauczania historii w perspektywie ponadnarodowej, *L'histoire mondiale/globale, une jeunesse exubérante mais difficile*, „Vingtième siècle” 2011, nr 110, s. 3–18, tu: s. 14.

* Lucien Febvre (1878–1956), wybitny francuski historyk nowożytności, współzałożyciel, wraz z Markiem Blochem, „Annales d'histoire économique et sociale” i historiograficznej szkoły Annales, po wojnie zaś – VI Sekcji École pratique des hautes études (EPHE) w Paryżu, w 1975 r. przekształconej w odrębną szkołę wyższą – École des hautes études en sciences sociales (EHESS).

² Zob. np. C. Maurel, *La World/Global History: questions et débats*, „Vingtième siècle” 2009, nr 104, s. 153–166.